

СТВОРЕННЯ АКМЕОЛОГІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ „СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ” В СТУДЕНТІВ-ІСТОРИКІВ

Становлення майбутнього педагога-історика, здатного ефективно реалізовувати свій творчий потенціал, актуалізується з позицій акмеологічного підходу, що постає сукупністю цілей, змістовно-операційних, технологічних складників навчально-виховного процесу, які дозволяють студенту-історикю досягти в подальшому такого професійного рівня, який залежно від накопичення вчительського досвіду буде постійно підвищуватися. На думку О. Дубасенюк, „акмеологічне середовище – це середовище прагнення до успіху, до творчості, до високих результатів діяльності, до досягнень кожного, коли престижно якісно працювати, викладати, навчатися, вести науковий пошук, дотримуватись морально-правових норм взаємодії” [4, с. 24]. Створення акмеологічного середовища під час викладання навчальної дисципліни „Соціальна психологія” в студентів-істориків є пріоритетним і актуальним завданням, оскільки спрямовує викладача орієнтуватися на реалії сучасної школи, інформаційне, методичне, наукове забезпечення необхідне для становлення професіонала, здатного самостійно і творчо педагогічно мислити, бути відповідальним за результати своєї діяльності, яка пов'язана з впливом на свідомість учнів з метою їхньої успішної соціалізації та управлінням учнівським колективом.

Предметом акмеології як науки, на думку її засновника Б. Ананьєва, є вивчення „вершин” життя найвищих досягнень особистості. Його учні – А. Бодальов, А. Деркач, Н. Кузьміна – розглядали акмеологію педагогічну як комплексну галузь знань про людину та шляхи її вдосконалення, умови та закономірності досягнення вершин професійної зрілості особистості педагога змістовно і професійно. Змістовне, на їхню думку, передбачає загальне розширення суб'єктного простору особистості, її професійного й морального „збагачення”, а процесуально – із системних позицій, через зміни й розвиток підсистем професіоналізму особистості та діяльності, нормативної регуляції, мотивації на саморозвиток і професійні досягнення, рефлексивної самоорганізації у плані розкриття творчого потенціалу особистості [2; 3].

Викликає інтерес концепція Л. Мітіної, яка пропонує модель адаптивної поведінки й модель професійного розвитку. При адаптивній моделі, яка, на думку авторки, є неконструктивною, у свідомості особистості домінує тенденція до підпорядкування професійної діяльності зовнішнім умовам та обставинам на основі використання раніше напрацьованих алгоритмів, шаблонів та стереотипів. Модель професійного розвитку передбачає, що для професіонала характерна здатність бачити власну професійну діяльність цілісною. Модель має три стадії:

1. Самовизначення (здатність особистості якісно порівнювати себе з іншими, усвідомлювати необхідність власних змін та перетворень).
2. Самовираження (співвіднесенням власної поведінки та мотивації).

3. Самореалізації (формування життєвої філософії себе як професіонала, усвідомлення сенсу життя) [6].

Інший дослідник цієї проблематики, Ю. Поваренков, розглядає особистість професіонала як інтегральну системну якість, що виявляється на певних фазах та етапах професійного розвитку індивіда, його життєвого шляху, зокрема й коли він навчається у виші. Фактором професійного становлення особистості вчений вважає конвергенцію індивідуальних (суб'єктивних) і соціальних (об'єктивних) чинників [7].

Аналіз теоретичних ідей, поглядів (Е. Зеєра, Т. Кудрявцева, А. Ростунова, Е. Гінцберг, Д. Сьюпер та ін.), що змістовно подають різні концепції, які характеризують стадії професійного розвитку особистості, мають багато спільного. Підставами для розвитку виділяють стадії та етапи професійного розвитку, соціальну ситуацію розвитку та рівень реалізації професійної діяльності, задоволеність своєю працею, сукупність індивідуально-психологічних особливостей людини, професійну орієнтацію, професійний відбір, професійну підготовку, професійну адаптацію, професійну самостійність, кризові явища недостатнього рівня компетентності, особистісно значущі професійні цінності, професійну зрілість, продуктивну Я-концепцію тощо [1].

Водночас проблема формування акмеологічного середовища, яке б сприяло репродуктивному засвоєнню професійних знань, навичок і вмінь у студентів-істориків під час вивчення ними дисципліни „Соціальна психологія”, впливало на розвиток здібностей, інтересів, мотивувало до самопізнання та самовдосконалення, формувало особистісні значущі потреби в системі вищої освіти, залишилася поза увагою науковців, а тому потребує подальшого розгляду.

Метою статті є визначення акмеологічного середовища студента-історика під час вивчення дисципліни „Соціальна психологія”, яке сприятиме формуванню в нього світогляду, переконань, ставлення до професії, мотивації до подальшої професійної діяльності.

Становлення людини відбувається на різних етапах розвитку, але період студентства є особливим в її житті, оскільки розвиток має послідовний і прогресивний характер, що відзначається формуванням певних педагогічних здібностей, які зворотнім чином впливають на особистість студента та його діяльність, що надалі дозволить або ні успішно адаптуватися молодому вчителю до нових умов професійної діяльності. Викладачі вишу постають своєрідними провідниками на етапах становлення майбутнього професіонала як цілісної особистості, яка здатна гнучко змінювати усталені установки, орієнтації, мотиви поведінки, мати значущі якості та здібності, професійні знання й уміння, творчо самореалізуватися в професії вчителя.

Викладач через різноманітні технології впливає на процеси та механізми вдосконалення особистості студента, сприяє набуттю знань та навичок, необхідних у майбутній професії, взаємодії, виконанні соціальної ролі вчителя та керівника учнівського колективу.

Так, соціальні запити, які ставлять до учителя історії, зорієнтовані, з одного боку, на наявність у нього глибоких знань з предмета „Історія”, а з іншого – визначають необхідність розвитку його особистості, яка може ефективно діяти за умови безпосередньої взаємодії з учнями та їхніми батьками за різних

умов та обставин, мати „імунітет” до професійних деформацій (емоційного „вигорання” та виснаження).

Соціальну психологію викладають у студентів-істориків на третьому курсі. Згідно з навчальною програмою дисципліни, що розрахована на 2 кредити ECTS, вона має на меті ознайомити з особливостями соціально-психологічних типів особистості та її структурними компонентами, соціальними нормами, цінностями та соціальними установками, статусом і роллю особистості, етапами соціалізації особистості, психологічними механізмами впливу в процесі спілкування, лідерством як динамічним процесом, що відбувається в групах соціальної взаємодії, стилями управління та способами профілактики й подолання конфліктів й агресії та ін.

Це означає, що студент під час навчання у виші має не лише засвоїти основи майбутньої професії, а бути готовим до самовдосконалення, мотивувати себе до змін через набуття нових знань, до прагнення творчо вирішувати професійні завдання, розуміння цілей діяльності, спрямованості на покращення результатів роботи, становлення себе як професіонала та набуття необхідної компетентності.

Ця дисципліна спрямована на розвиток у студентів різноманітних здібностей, якостей і умінь, які мають бути інтегрованими в структуру особистості.

Так, В. Аверін [11], даючи визначення особистості, указує на те, що в соціології вона становить стійку систему соціально значущих рис, що характеризують індивіда, це продукт суспільного розвитку й включення індивіда в систему соціальних відносин за допомогою діяльності й спілкування.

З погляду акмеології це означає, що студент-історик, вивчаючи соціальну психологію в кооперації з іншими дисциплінами, має набути таких соціально-значущих якостей, які дозволять йому ефективно розвиватися та включитися в систему педагогічної взаємодії як індивіду, який володіє необхідними вміннями та навичками комунікації, подолання та профілактики конфліктів, формування позитивного соціально-психологічного клімату в колективі учнів, є відповідальним (ставлення до своїх обов'язків) і здатним контролювати себе (емоційна врівноваженість, ставлення до ризиків, тривожність) та робити самооцінку (професійні якості).

Водночас у вітчизняній психології поширений погляд на людину як на індивіда, особистість і суб'єкт діяльності. Створення у Чернігівському національному університеті імені Т. Г. Шевченка акмеологічного розвивального середовища для студентів-істориків відбувається вже понад 40 років, і за цей час навчально-виховний процес був зорієнтований з урахуванням індивідуальних особливостей студентів на накопичення ними соціального досвіду, особистісний розвиток студентів-істориків та досягнення ними високих професійних стандартів з різних позицій, зокрема формування продуктивної Я-концепції в майбутнього професіонала та реалізацію його творчого потенціалу під час навчання, формування психологічної готовності до подальшої вчительської діяльності, розвиток акмеологічної компетентності в роботі з учнями, мотивацію професійних досягнень у діяльності вчителя історії, залучення до науково-дослідної діяльності, що дозволяє орієнтуватися в сучасних досягненнях науки, формування стилю поведінки вчителя історії та резервів функціональних можливостей, необхідних для виконання ролі класного керівника або керівника наукового гуртка, завуча та ін.

Такий підхід вимагає від викладачів постійного самовдосконалення навчальної роботи, орієнтації навчання на предметну сферу галузі праці, комунікацію, надання професійно важливої інформації, напрацювання студентами вмінь та навичок переробляти інформацію та приймати рішення у складних педагогічних ситуаціях.

Досвід викладання дисципліни „Соціальна психологія” показує, що особливу увагу викладач має приділяти розвитку особистісно-ділових і професійно важливих якостей студентів-істориків. До них можна віднести насамперед такі:

- 1) психологічна готовність до педагогічної діяльності (наявність фахових знань та вмінь);
- 2) уміння здійснювати психолого-акмеологічну діагностику школярів, яка дозволяє з урахуванням типу особистості учня визначати траєкторію його розвитку, спираючись на ціннісні, вольові, мотиваційні та інші характеристики й можливості (задатки, здібності, потреби, спрямованість);
- 3) наявність перцептивних та комунікативних здібностей;
- 4) толерантність, уважність, емпатія;
- 5) техніка та культура мови;
- 6) естетичні вміння (уміння відчувати, переживати);
- 7) володіння технікою самопрезентації, самоконтролю;
- 8) здатність імпровізувати;
- 9) наявність комунікативної компетентності;
- 10) уміння здійснювати діагностику навчальних досягнень та ін.

Розвитку цих та інших якостей у процесі викладання дисципліни „Соціальна психологія” сприяє діяльність викладача, що передбачає конструювання типових та нестандартних ситуацій педагогічної взаємодії, формулювання завдань та проблемних ситуації, що змушують студентів креативно приймати індивідуальні та групові рішення.

Педагогічний процес підпорядкований закону моделювання, згідно з яким форми занять, освітні технології, методи мають бути насиченими професійним змістом і моделювати ситуації, максимально наближені до умов, з якими може стикнутися випускник-історик.

Отже, до структурної частини підготовки майбутнього вчителя історії з урахуванням акмеологічного підходу та особливостей викладання дисципліни „Соціальна психологія” віднесено такі форми навчальної роботи:

- аудиторні (традиційні: лекції, семінарські та практичні заняття);
- інтерактивні:
 - комунікативна спрямованість (диспути, конференції, круглі столи, які передбачають збір матеріалів, виступи перед аудиторією, обговорення, критику, аргументацію, доповнення);
 - сумісне визначення знань (звіти, самоаналіз, самоконтроль, взаємоконсультації, консиліум);
 - розвиток самостійності (ділові ігри, рольові ігри, побудовані на виконанні ролей за певним сценарієм, імітація різних складних ситуацій, драматизація);
 - вирішення проблем на інтегрованій основі (поєднання матеріалу з різних дисциплін);

- групове навчання (робота в парах: виконання вправ; визначення позиції та критичний аналіз роботи та ін.);
- фронтальні технології (спільне обговорення проблеми, незакінчені речення, мозковий штурм, дерево рішень та ін.).

До системи також увійшли освітні технології: особистісно зорієнтована, розвивального навчання, формування творчої особистості, навчання як дослідження, інформаційні [9; 10].

Професійне становлення студента-історика має власну траєкторію, що безпосередньо пов'язана з особистісним розвитком, інтеграцією його якостей у професійну спрямованість через відповідні складники акмеологічного середовища, яке співвідноситься з різними аспектами професійної компетентності (спеціальною, що передбачає володіння професійною діяльністю; соціальною, що означає оволодіння способами спільної професійної діяльності та співпраці; особистісною, що передбачає володіння способами виявлення себе та саморозвитку; індивідуальною, до змісту якої входить володіння прийомами самореалізації та саморозвитку в межах професії, здатність до творчого вияву своєї індивідуальності) [5].

Наявність компетентності характеризує становлення особистості та індивідуальності професіонала. На розвиток необхідних професійних компетентностей впливає співпраця викладачів та студентів-істориків, яка дозволяє моделювати акмеологічне середовище на шляху до вищих досягнень та досконалості за таких умов викладання дисципліни „Соціальна психологія”:

- розширення пізнавальної сфери через застосування освітніх розвивальних технологій, що забезпечує спрямування навчання на різнобічне збагачення, поглиблення та оновлення системи знань, умінь і навичок студентів-істориків;
- максимальне наближення процесу навчання до реальних потреб і проблем практики, формування й усвідомлення студентом-істориком свого реального образу „Я” як особистості і професіонала;
- багатоплановий цілеспрямований і планомірний вплив на особистість студента-історика, що сприяє його самовихованню й самовдосконаленню, розвитку різноманітних професійних умінь та навичок, комунікативної, організаторської, виховної, дослідницької, виконавської, регулятивної та інших компетентностей;
- забезпечення діагностики й оцінки навчальних досягнень, збільшення освітніх потреб студентів-істориків під час і в результаті навчання та вчіння; корекція професійних знань, умінь та навичок;
- вироблення вмінь до аналізу різноманітних педагогічних явищ, подолання конфліктів у взаємодії, визначення цілей та ресурсів подальшого особистісного розвитку;
- розробка критеріїв та показників, що дозволяють проводити моніторинг із питань оволодіння майбутніми вчителями-істориками навичками конструктивного мислення, організації зворотного зв'язку, аналізу уроків під час проходження практики, визначення сформованості стійкої мотиваційної установки на майбутню професійну діяльність;
- зменшення протиріччя між навчанням та подальшою професійною діяльністю й орієнтація студентів-істориків на креативні, творчі підходи до вирішення професійних завдань;

– запровадження особистісно зорієнтованого навчання з використанням діалогових лекцій, рольових ігор, тренінгів та ін.

Серед поданих підходів до створення акмеологічного середовища, метою якого є збагачення та професійний розвиток особистості студента-історика, важливе місце посідає взаємодія та взаємодопомога студентів у навчальній групі. Крім того, з боку викладача потрібен психологічний супровід, що може бути виражений через професійну діагностику, професійне консультування, сприяння у плануванні та проектуванні професійної кар'єри та професійної індивідуалізації кожного студента.

Отже, за своїм змістом акмеологічне середовище має забезпечувати двобічний зв'язок між загальним розвитком студента-історика й соціальним професійним розвитком загалом, ураховуючи умови, що забезпечують цілеспрямовану активність студента у процесі навчання та вчіння, професійний розвиток та саморозвиток, виховання з боку студентського колективу, викладачів та самовиховання.

Викладання дисципліни „Соціальна психологія” в інтеграції з іншими дисциплінами впливає на процеси професійного становлення студентів-істориків, оскільки ця дисципліна пов'язана з реальною життєдіяльністю майбутніх учителів і сприяє формуванню мотивації, активності, задоволенню навчальних потреб.

Подальше наше дослідження в межах окресленої проблеми вбачаємо в дослідженні потенціалу інших навчальних дисциплін у професійному становленні особистості педагога.

Література

1. **Акмеологический** словарь / под общ. ред. А. А. Деркача. – М. : Изд-во РАГС, 2004. – 161 с.
2. **Акмеология** : учеб. пособие / А. А. Деркач, В. Г. Зазыкин. – СПб. : Питер, 2003. – 256 с.
3. **Бодаев А. А.** Вершина в развитии взрослого человека: характеристики и условия достижения / Бодаев А. А. – М. : Флинта : Наука, 1998. – 168 с.
4. **Дубасенюк О. А.** Передумови розвитку акмеологічного середовища / О. А. Дубасенюк // Акмеология – наука XXI століття : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. / за заг. ред. В. О. Огнев'юка. – К. : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2011. – С. 23 – 27.
5. **Зеер Т. В.** Профессиональное становление личности инженера-педагога / Т. В. Зеер. – Урал, 1988. – 89 с.
6. **Митина Л. М.** Коррекционно-обучающие программы повышения уровня профессионального развития учителя : учеб. пособие / Л. М. Митина и др. – М. : Моск. психол.-соц. ин-т ; Воронеж : Изд-во НПО „МОДЭК”, 2001. – 304 с.
7. **Поваренков Ю. П.** Психологическое содержание профессионального становления человека / Ю. П. Поваренков. – М. : Изд-во УРАО, 2002. – 160 с.
8. **Психология личности** : учеб. пособие для студ. высш. учеб. завед. / В. А. Аверин. – СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 1999. – 89 с.
9. **Третяк О. С.** Впровадження особистісно орієнтованих технологій навчання у процес підготовки майбутніх офіцерів Державної кримінально-ви-

конавчої служби України. Проблеми освіти / О. С. Третяк // Наук. зб. – К., 2010. – Вип. 63. – Ч. 2. – С.170 – 175.

10. Третяк О. С. Педагогічні умови реалізації компетентнісного підходу та особистісно зорієнтованих технологій навчання у процесі підготовки персоналу ДКВС України / О. С. Третяк // Вища освіта України. – № 3. – 2010. – Т. 2. – С. 459 – 464.

11. Хьелл Л. Теории личности : монография / Л. Хьелл, Д. Зиглер ; перев. с англ. С. Меленевской, Д. Викторовой. – изд. 2-е, испр. – СПб. : Питер Пресс, 1997. – 608 с.

* * *

Третяк О. С. Створення акмеологічного середовища під час викладання дисципліни „Соціальна психологія” в студентів-істориків

У статті розглянуто особливості підготовки студентів-істориків до подальшої професійної діяльності на прикладі навчальної дисципліни „Соціальна психологія”, висвітлено досвід проведення навчальних занять, проаналізовано акмеологічне середовище, необхідне для розвитку особистості майбутнього педагога у вищому навчальному закладі.

Установлено, що створення акмеологічного середовища є необхідною умовою професійного зростання студентів, максимального забезпечення їхньої активності в процесі навчання, виховання, розвитку та саморозвитку.

Доведено, що дисципліна „Соціальна психологія” допомагає студентам-історикам не лише опанувати основи майбутньої професії, а й формувати готовність до самовдосконалення, мотивування себе до змін через набуття нових знань, прагнення творчо вирішувати професійні завдання, розуміння цілей діяльності, забезпечити спрямованість на покращення результатів роботи, становлення себе як професіонала та набуття необхідної компетентності.

Ключові слова: акмеологічний підхід, акмеологічне середовище, професійно важливі якості, форми навчальної роботи.

Третяк Е. С. Создание акмеологического среды при преподавании дисциплины „Социальная психология” у студентов-историков

В статье рассмотрены особенности подготовки студентов-историков к дальнейшей профессиональной деятельности на примере учебной дисциплины „Социальная психология”, освещен опыт проведения учебных занятий, проанализирована акмеологическая среда, необходимая для развития личности будущего педагога в вузе.

Установлено, что создание акмеологической среды является необходимым условием профессионального роста студентов, максимального обеспечения их активности в процессе обучения, воспитания, развития и саморазвития.

Доказано, что дисциплина „Социальная психология” поможет студентам-историкам не только освоить основы будущей профессии, но и сформировать готовность к самосовершенствованию, мотивированию себя к изменениям через получение новых знаний, стремление творчески решать про-

фессиональные задачи, понимание целей деятельности; обеспечит направленность на улучшение результатов работы, становление себя как профессионала и приобретения необходимой компетентности.

Ключевые слова: акмеологический подход, акмеологическая среда, профессионально важные качества, формы учебной работы.

Tretjak H. S. The creation of acmeological environment in teaching the discipline „Social Psychology” for students-historians

The article deals with peculiarities of students-historians training on the example of discipline „Social Psychology” for their future professional activities. The experience of teaching the subjects and acmeological environment which is necessary for the development of the future teacher’s person in higher education establishments are analyzed in the article.

Found that the creation akmeologicheskoy environment is a prerequisite for the professional growth of the students , to ensure their maximum activity during the training , development and self-development.

It is proved that the discipline „Social Psychology” will help students not only to master historians foundation for future profession, but also to establish readiness for self-improvement, motivation to change themselves through the acquisition of new knowledge, the desire to creatively solve professional problems, understanding objectives; provide focus on improving results work, becoming yourself as a professional and acquire the necessary competence.

Key words: acmeological approach, acmeological environment, professionally important qualities, forms of teaching.

Стаття надійшла до редакції 03.02.2014 р.

Прийнято до друку 28.02.2014 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Караман О. Л.